

Владимир Мос

Доктор психологије

Центар за истраживање православног монархизма

Вокинг, Уједињено Краљевство

vladmoss@aol.com

ЛИБЕРАЛНА ДЕМОКРАТИЈА ПРОТИВ ПРАВОСЛАВНЕ АУТОКРАТИЈЕ

У светлу међународних интеграција

Уобичајено се верује да је најосновнија борба у савременој геополитици борба између либералних демократија Запада и нелибералних аутократија Истока. Природа западне либералне демократије је добро позната, источне нелибералне аутократије су мање познате. То је углавном зато што се, верујемо, ретко праве неопходне разлике међу њима. Погрешно се претпоставља да су марксистички лењинизам Кине, шиитски исламизам Ирана и националистичко православље Русије у суштини исти по томе што су сви нелиберални и аутократски. Верујемо да је ово грешка и у овом обраћању предлажемо да покушамо да унесемо неопходну јасноћу излажући православно схватање сопственог брэнда политике у супротности са западњачком либералном демократијом.

Кључне речи: либерализам, демократија, православље, међународне интеграције, национализам.

Либерализам се залаже за слободу и достојанство човека појединца над било којим и сваким неколективним обликом власти. Верује у „владавину права” – то јест, владавину права коју су створили либерали – и права која грађанима даје ова либерална владавина права. Само стари владари и они који се повинују њима и њиховим старим, прелибералним законима немају никаква права. Зато су све велике либералне револуције прошлости – енглеске, француске и руске – рођене у крви, крви краљева и традиционалних верника. Једини изузетак од овог правила је најновија либерална револуција, она која је створила Европску унију. Али то, наравно, није био истински изузетак јер су све земље чланице ЕУ већ имале своје либералне револуције. Једина права новина била је да им је – на веома антилибералан начин – уклоњен национални

суверенитет држава чланица. Само је Британија на свом референдуму о „Брегзиту” била довољно увредљива да реафирмише своју слободу против новог тоталитаризма који је у настајању.

Јер, у крајњој линији, колико год то шокантно звучало, *либерализам је завера појединца против државе*. Његова основна премиса је да су појединац и његове потребе и жеље добри, а да је држава, која настоји да ограничи те жеље за добро друштва у целини, зла – или, у сваком случају, није добра сама по себи, већ нужно зло. Енглески либерали из 19. века веровали су само у „државу ноћног чувара” – то јест, малу државу која се што мање мешала у слободе и приватне животе својих грађана. Заиста, либерална држава је скоро контрадикторна у терминима; јер док држава настоји да влада (на крају крајева, то је њена сврха), либерализам настоји да је спречи да влада. У име слободе појединца, или те одабране мањине појединаца коју назива „народом”, она настоји да ограничи државу, да заобиђе или разводни њене праведне захтеве. Крајњи резултат је или анархија или деспотизам...

На дуге стазе, попут црва у старој згради, повећање либералних слобода и проширење либералног поретка, ма колико се то тактично и ефикасно радило, увлачи се у ауторитет, суштински, конститутивни баласт сваке државности. То се чини у различитим сферама – верској, политичкој, економској, породичној, моралној. Резултат, као што видимо у скоро свим вокистичким (тј. екстремно либералним) државама у данашње време, може бити чудан, ирационалан, окрутан, па чак и деспотски.

Либерална држава, иако није атеистичка *de jure*, она је *de facto* атеистичка. (Као што је Тони Блер рекао, „Ми се не бавимо Богом.”) Либерална држава мора бити атеистичка; јер довођење неизабраног Бога значи увођење већег ауторитета од индивидуалног или колективног човечанства и скуп закона чије порекло није од либералних законодаваца.

Либерали су увек имали проблема са две нелибералне силе: религијом и национализмом. Либерални лидери ЕУ неутралисали су претњу британског „национализма”, али ће вероватно изгубити битку против муслиманске имиграције – којој њихови либерални, мултикултурални принципи ни у ком случају не дозвољавају да се супротставе са било каквим правим жаром. Они могу да се поносе својом способношћу да пристану да се не слажу са својим верским противницима, чију веру виде као застарелу реликвију која ће на крају изумрети. Али реалистичнији либерали ће признати да либерализам има потешкоћа да се носи са jakim националистичким и религиозним осећањима. Заиста, чини се да је сама демографија предодређена да доведе до краја

либералну ЕУ јер удео млађих бирача који су исламске вероисповести нагло расте...

Либерали се претварају да обожавају закон; њихов идеал је држава заснована на правилима, или држава „подложна владавини закона”. Али гледано са историјске тачке гледишта, закон који обожавају либерали је закон који је направљен за либерале и од стране либерала, усвојен у либералним институцијама и парламентима, обично у супротности са законима које су прогласили краљеви и владике. Пре доба републиканизма и либерализма, „владавина закона” је значила „владавину краља”, јер је краљ, са Црквом, био извор свих закона. Али либерали су смислили низ парадокса како би поткопали краљев закон: да је краљ на неки начин чинио „издају” не покоравајући се вољи (неких) својих поданика (то је била главна оптужба против краља Чарлса I 1649. године), или да су закони које су увели сами краљеви *ipso facto* тирански и неправедни. Парадоксално за индивидуалистичку идеологију, либерали изјављују да само закони које доносе колективне институције, као што су парламенти, могу бити заиста законити. Либерализам је овде потпомогнут идеологијом демократизма, која сматра да је суверен само нејасно дефинисан колектив познат као „народ”, или његови демократски изабрани представници. У ствари, веома мали број демократски изабраних владара заиста влада, за разлику од тога да влада неко време; иза њих је увек олигархија, којом заузврат владају харизматични појединци. Јер, у крајњој линији, свака власт је лична, а закон стварају и спроводе појединци. Либерализам, индивидуалистичка идеологија *par excellence*, покушава да замени личну владавину краљева безличним колективима које су створиле либералне олигархије (партија, економска класа или интерес, национална група, верска секта), јер генерално такви колективи боље подлежу палим жељама либералних појединаца него краљеви.

За многе се главна заслуга демократије састоји у спречавању тираније. Либерали се посебно поносе тиме што су либералне институције у стању да спрече крајње зло тираније кроз демократски систем провера и равнотеже, који исправља демократске лидере од најгорих ексцеса и пружа честе прилике да се уклони владар на гласачкој кутији. Ове провере и равнотеже укључују правосуђе, парламент и полицију – а у последње време и друштвене медије.

Либерални хришћански писац К. С. Луис износи овај аргумент на следећи начин: „Ја сам демократа, јер верујем у пад човека. Мислим да су већина људи демократе из супротног разлога. Велики део демократског ентузијазма произилази из идеја људи попут Русоа, који су веровали у демократију, јер су сматрали да је човечанство толико мудро и добро да свако заслужује учешће у

власти. Опасност одбране демократије на тим основама је у томе што оне нису истините. И кад год се разоткрије њихова слабост, људи који преферирају тиранију праве капитал од изложености. Сматрам да то није истина, без гледања даље од себе. Не заслужујем удео у управљању кокошарником, а још мање нацијом. И већина људи – сви они који верују у рекламе, размишљају у флоскулама и шире гласине. Прави разлог за демократију је управо обрнуто. Човечанство је толико пало да се ниједном човеку не може поверити неконтролисана моћ над својим ближњима...”⁵¹⁰

Али овај аргумент је мањкав, и њему се супротстављају антидемократски писци и на логичкој и на историјској основи.

Сложимо се да је Човек пао, кажу. Зашто би давање великом броју палих људи удела у влади променило тај пад? У моралном и друштвеном животу два минуса не чине плус. Демократске институције могу краткорочно сузбити или чак укинути тиранију; али такође чине његов повратак готово извесним на дужи рок, утолико што ће демократске вође бити готови демагози спремни да ураде готово све да удовоље бирачком телу – или да манипулишу њиме како би га убедили да им преда врховну власт. Амбиција једног човека може зауставити потпуни израз амбиције другог (због чега је Рим имао два конзула); али комбинација многих контрадикторних воља може довести само до незадовољавајућег компромиса и, на крају, до деспотизма (као у Риму). Ово је било убеђено мишљење двојице најранијих и најпознатијих политичких теоретичара – Платона и Аристотела.

Како старе, посебно верске традиције из генерације у генерацију постају све слабије, лидери за које гласа демократски демос постају све радикалнији и антитрадиционалнији. И ако је демократија одувек имала тенденцију да бира сујетне и непоштене демагоге, у модерним временима ови демагози су често испадали и као апсолутистички тирани (нарочито 1919-1945, али сада поново 2014-2024). Јер, као што је Платон приметио, постоји упорна тенденција да демократија утре пут апсолутизму. Тако је демократија енглеског дугог парламента утрла пут Кромвелу; демократија француских генералних сталежа – за Робеспјера и Наполеона; демократија руске привремене владе – за Лењина и Стаљина; демократија немачке владе Вајмара – за Хитлера; демократија Сун Јат-Сена и Чанг Кај Шека – за Мао Це-Тунга; а демократија Горбачова и Јељцина – за Путина.

⁵¹⁰ Lewis, “Equality”, *The Spectator*, CLXXI (27 August, 1943), p. 192; *The Business of Heaven*, London: Collins, 1984, p. 186.

Све је ово машина за месо за присталице православног самодржавља. У ствари, пише Владимир Тростников, ако мудрост у политици, као и у свему осталом, долази од Бога, „многа је природније претпоставити да ће се божанско просветљење спустити на изабрану душу Помазаника Божијег, за разлику од милион душа одједном”.⁵¹¹ Свето Писмо не каже *vox populi – vox Dei*, већ: „Срце је царево у руци Господњој, окреће га куда хоће” (Приче 21.1). Такав миропомазани аутократа, чије су функције и права играле тако централну улогу у историјама неколико православних држава, имао би теоретски неконтролисану моћ у секуларној сфери, али би га у пракси проверавала институција која га је помазала, православна црква и догмати и предања православне вере.

Инструменти за проверу моћи владара у демократији су троструки: опозиционе странке у парламенту, независно правосуђе и медији. У сваком случају, претпоставка је да ће ове провере и равнотеже, које долазе у крајњој анализи од људи, моћи ефикасно да провере и ушушкају владара. Али шта ако сам владар забрани опозиционе странке, запуши медије и сам постави судство? А шта ако сам народ одобрава његове поступке и аплаудира владару? Ко или шта ће поставити контролу и равнотежу на саме људе?

Основна претпоставка која стоји иза вођења либералне политике је да сами људи треба да верују у демократски процес, у његову основну правичност и способност да произведе поштене резултате уз поштовање и послушност народа у целини. Као што сви знамо, ова претпоставка се показала неутемељеном у недавном политичком животу Сједињених Држава, где је бивши председник Доналд Трамп изразио отворен скептицизам у погледу правичности и истинитости великих владиних ресора, попут обавештајних служби, бирократије и Министарства правде, оптужујући их да су инструменти подле „дубоке државе”. Контроверзни догађај се одиграо 6. јануара 2021. године када је група Трампових присталица упала у зграду Капитола у Вашингтону, прогласивши резултате недавних председничких избора, на којима је њихов лидер Трамп поражен, намештеним. Подразумева се да либерална демократија може исправно функционисати само када се прелазак из једне владе у другу као резултат избора прихвати и не омета од стране народа.

Оваква питања су посебно релевантна у односу на најважнију вежбу либералне демократије у данашњем свету – америчке председничке изборе.

⁵¹¹ Trostnikov, "The Role and Place of the Baptism of Rus' in the European Spiritual Process of the Second Millenium of Christian History", *Orthodox Life*, vol. 39, No 3, May-June, 1989, p. 34.

Недавно је амерички Врховни суд донео пресуду којом се председницима САД даје имунитет за „званична дела”. Професор права са Харварда Лоренс Трајб, у интервјуу за „Шпигел Интернационал / Spiegel International”, истакао је да „пресуда Врховног суда сада каже да председник ужива апсолутни имунитет, чак и ако наложи државном тужиоцу да предузме мере против политичког противника, што је очигледно злоупотреба овлашћења”. Трајб је изјавио да верује да би ова пресуда могла да буде корак ка диктатури упоредив са Законом о омогућавању који је у ствари суспендовао Вајмарски устав и довео Хитлера на власт 1933. године. Иако пресуда Врховног суда не суспендује буквално амерички устав, према Трајбу „то онемогућава наш систем да провери или ограничи чак ни најтеже злочине онога ко обавља функцију председника.”

Трајб је одбацио могућност коришћења импичмента као средства за проверу или смену председника, јер се показало неефикасним више пута од 1974. и скандала Вотергејт, последњи пут када је председник Трамп избегао опозив због дослуха са Русима.

Трајб је тада дао занимљиво и веома важно признање: „Једина ограничења сада су председников карактер и његов сопствени морал. Али зар ово није исто ограничење које постоји за сваког нормалног краља; јер које границе могу ограничити неизабраног краља осим његовог сопственог карактера и сопственог морала? На тај начин се показује да се либерализам не разликује радикално од облика владавине монархизма, којег је требало да унапреди и замени.

*

Окренимо се сада православном самодржављу. Чинило се да је православна аутократија уништена 1917. године. Издава од стране западних либералних савезника у Првом светском рату и поткопана од стране болшевичких револуционара које су Немци прокријумчарили у Русију, либерална привремена влада, како је цар Николај II тачно предвидео, није била у стању да управља државом и убрзо је уступио место болшевицима. Тридесет година касније уништени су и остаци аутократије на Балкану. Током Хладног рата, било би логично да западни капиталисти траже да оживе аутохтоне и жестоко антиболшевичке вернике у аутократију у источној Европи. Али претпоставка је увек била да промена режима у Русији може бити само у правцу либералне државе – иако либерализам није популаран у Русији, и већ се два пута показао неуспехом – прво 1917. године, а затим и 1990-их. Истина, неки делови бивше совјетске империје, попут Пољске, Мађарске и Чехословачке, без већих проблема су прешли на либерализам. Али ове земље никада нису биле

православне; уласком у ЕУ и либералну „међународну заједницу”, једноставно се враћају својим културним коренима...

Међутим, културни корени православних аутократија источне Европе и Русије нису били западни, већ византијски. А то је значило да су претпоставке државне владавине биле сасвим другачије. Сврха либералне државе, као што смо видели, била је да својим грађанима да одређена права и слободе које ће им омогућити да остваре своје приватне животе, жеље и амбиције уз минимално мешање државе. Дакле, слоган или лајтмотив западне државне културе била је СЛОБОДА – барем од Француске револуције, па чак и у оним државама, као што су Британија и Немачка, које су се противиле револуцији. Насупрот томе, слоган или лајтмотив православне државне културе била је ИСТИНА. Прва сврха православне државе била је да сачува истину, односно православно хришћанство, неповређено међу својим крштеним грађанима по речима Христовим: „Иштите најпре Царства Божијег и правде Његове, и ово ће вам се све додати” (Матеј 6,33).

Неки су зато критиковали православне да заиста не воле слободу, јер су урођено склони да прихвате деспотизам. Али то је глупост. Православни хришћанин воли слободу као и било ко други. Разлика је у томе што он неће жртвовати истину православне вере за политичку слободу. Јер је Господ поставио истину као услов стварне слободе, рекавши: „Познаћете истину, и истина ће вас ослободити” (Јован 8,32). Или, како је то рекао новгородски самодржац Свети Александар Невски: „Бог није у сили, него у правди (Pravda)”.⁵¹²

Можда је први Рус који је оправдао руску аутократију био песник Пушкин, који је посебно ценио њен положај изнад закона – сушта супротност западњачкој концепцији, која је проглашавала да нико, па ни краљ, није изнад закона. Јер, пошто је изнад закона, цар може ублажити његов утицај, направити изузетке, показати милост. „Зашто је потребно”, упитао је, „да један од нас [цар] постане виши од свих, па чак и од самог закона? Јер у закону човек чује нешто сурово и небратско. Само буквалним испуњавањем закона се не стиже далеко: али нико од нас не сме да га прекрши или не испуни: за то је неопходна већа милост која ублажава закон. Ово се људима може појавити само у потпуно овлашћеном ауторитету. Држава без потпуно овлашћеног монарха је аутомат: много, много [аутомата?], ако постигне оно што су постигле Сједињене Државе.

⁵¹² Дана 24. септембра 2008. године, Александар Невски је проглашен за главног хероја руске историје народним гласањем, како је објавио лист *Комерсант*. У децембру 2008. изабран је за највећег Руса у телевизијској анкети *Име Русије*.

Али шта су Сједињене Државе? Леш. У њима је човек нестао до те мере да не вреди ништа. Држава без потпуно овлашћеног монарха је исто што и оркестар без диригента. Колико год да су музичари добри, ако међу њима нема неког ко даје ритам покретом своје палице, концерт не иде никуда...”⁵¹³

За православне је држава недвосмислено добро – све док је православна. Заиста, после Православне Цркве, коју она настоји да заштити од сваког зла, она је највеће од добара. Јер, по цару Јустинијану, „симфонија” (*symphonia* или *consonantia*) црквене и монархијске државе чини суштину православне државности.

Успостављени Бог заповедио је свом народу да се потчини Држави, не само из страха већ и због савести, римској држави у Христово време и оним државама које су настале у римској монархијској традицији од Христовог времена. То значи бити подложен, понекад, чак и неморалним, окрутним и безбожним владарима под условом да обезбеде онај минимум закона и реда који је неопходан за постојање хришћанског живота. Патња коју проузрокује неправедни владар мора се поднети као нека врста покајања, да би се хришћански поданик очистио – опет, све док су испуњени минимални услови који му омогућавају да практикује хришћански живот. Понекад, међутим, Бог дозвољава владавину чак и антихришћанских тиранина, који не испуњавају ни ове минималне услове. Морају бити непослушни зарад оданости Врховном Владару, Богу, Који дозвољава да ово казни или исправи – или, кроз мучеништво, да прослави – Његов народ када залута са правог и уског пута. Међутим, остаје чињеница коју либерали студиозно игноришу, а то је да су многи монархијски владари које је Бог обезбедио током векова били изузетни људи, јасно постављени на положаје ауторитета од стране Бога за добробит народа; многи су чак убројани међу свеце.

Будући да су стари народи сматрали да је истина та, чије поседовање води људе у царство небеско, на сличан начин су веровали да је најрационалнији и најбожнији облик политичке организације – облик који ће их највероватније сачувати у истини и стога водити у царство небеско – била власт једног човека, односно монархија. Позната су антидемократска уверења Платона и Аристотела. Мање је позната чињеница да су православни свети оци из епохе седам васељенских сабора, и током целог средњег века, и на Истоку и на Западу, такође били једногласно монархистички и антидемократски настројени.

Следећи апостоле, Свети Оци су тврдили да је јерархијски принцип природан, Богом дан и супериорнији од сваког другог начела владавине.

⁵¹³ *Razgovory Pushkina* (The Conversations of Pushkin), Moscow, 1926.

Развијајући ову мисао, усвојили су првобитну паганску идеју да је земаљски краљ слика Небеског Цара, прочишћавајући га од склоности, тако природне паганској мисли, да идентификује земаљско и Небеско, лик и његов архетип. Земаљски краљеви су могли и требало да буду иконе Небеског Цара, и требало је да буду поштовани као такви; али они нису били бого-краљеви, нису били предмети обожавања на пагански начин.

Тако је епископ Јевсевије Кесаријски писао о светом Константину: „Царство у које је обучен је слика небеског. Он подиже поглед да види архетипски образац и води оне којима доле влада по том обрасцу... Владар целог света је Реч Божија, Која је у свему видљивом и невидљивом. Из овог свеобухватног Разума је Цар разуман, од ове Премудрости он је мудар, од учешћа у овоме Божанству је добар, од општења са овом Правдом он је праведан, у складу са идејом ове Умерености он је умерен, од примања ове највише Силе – он је храбар. У свакој правди мора се назвати правим царем, онај који је своју душу уобличио краљевским врлинама, по лику Највишег Царства”...

„Носећи лик небеског царства, са очима упртим увис, он управља животима смртника по том првобитном обрасцу снагом коју црпи из имитације Божје монархије. Пример монархијске владавине тамо му је извор снаге. Ово је нешто што је само човеку од створења на земљи дао универзални Краљ. Основни принцип краљевске власти је успостављање јединственог извора власти коме све подлеже. Монархија је супериорна у односу на сваки други устав и облик владавине. Јер полиархија, где се сви такмиче под једнаким условима, је заиста анархија и неслога. Зато постоји један Бог, а не два или три или чак више. Политеизам је стриктно атеизам. Један је Краљ, и Његова Реч и краљевски закон су једно.”⁵¹⁴

Ову идеју подржали су васељенски учитељи Цркве, свети Василије Велики, Григорије Богослов и Јован Златоуст. Тако је свети Василије писао: „Чак ни цара птица не бира већина, јер дрскост народа често именује за вођу најгоре; нити добија своју моћ жребом, јер неразумна шанса жреба често предаје власт последњем; нити у складу са добијеним наслеђем, јер су они који живе у раскоши и ласкању такође мање способни и неучени у било којој врлини; али по природи човек има прво место над свима, и по величини и по изгледу и по кротком расположењу.”⁵¹⁵ Такође је Свети Григорије Богослов писао: „Три

⁵¹⁴ Eusebius, *Oration in Honour of Constantine*.

⁵¹⁵ St. Basil the Great, *Hexaemeron* 8. У складу са римским схватањима, Свети Василије није веровао да монархијска власт мора бити наследна. Концепт врлине наслеђа развијен

најстарија мишљења о Богу су атеизам (или анархија), многобоштво (или полиархија) и монотеизам (или монархија). Деца Грчке су се играла са прва два; оставимо их њиховим играма. Јер анархија је неред: а полиархија подразумева фактичку поделу, а самим тим и анархију и неред. Оба воде у истом правцу – ка нереду; а неред доводи до распадања; јер је неред увод у распад. Оно што поштујемо је монархија...⁵¹⁶ А Свети Јован Златоуст је писао: „Познато је да једнакост производи свађу. Стога је Бог дозволио да људски род буде монархија, а не демократија. Али породица је изграђена на сличан начин као и војска, при чему муж има чин монарха, жена као генерал, а и деца такође имају командна места.”⁵¹⁷

Ово учење је верно сачувано све до савременог доба у Православној Цркви, посебно у Руској Цркви. Тако је исповедник Катакомбне цркве и професор из Џорданвила И. М. Андрејев 1976. године написао: „Од три облика државне власти: монархије, демократије и деспотизма, строго говорећи, само први, монархија, почива на верско-етичком принципу, други, демократија, заснована је на а-религиозном етичком принципу, а треће, деспотизам, засновано је на анти-религијском, сатанистичком принципу!”

У идеалном случају, народом Божијим треба да управља само Бог, или човек кога је Бог директно поставио, то јест, православни монарх, или самодржац. Прави самодржац је човек који је од Бога одређен и који се труди да влада у послушности Цркви и заповестима Божијим. Његова владавина није апсолутна, јер је ограничена – не демократским контролама и равнотежама, већ његовом савешћу, која је у свом колективном облику Црква... У овим условима Бог благосиља власт једног човека неспутану олигархијским или демократским институцијама. Супротно општем мишљењу, православна аутократија није облик апсолутизма или деспотизма. Заиста, како Д. А. Хомјаков пише, „цар је „негирање апсолутизма” управо зато што је везан оквирима народног схватања и погледа на свет, који служе као оквир у коме власт може и мора себе да сматра слободном.”⁵¹⁸

је касније. Ипак, наследни принцип је био популаран. Пре него што је постао цар, Свети Константин је држан под присмотром „како би се спречило да династичко начело замени меритократију тетраршке власти” (Aaron P. Johnson, *Eusebius*, London: Tauris, 2014, p. 7).

⁵¹⁶ St. Gregory, *Sermon* 29, 2. Cf. *Sermon* 3, 2.

⁵¹⁷ St. John Chrysostom, *Homily* 34 on I Corinthians, 7.

⁵¹⁸ Khomiakov, *Pravoslavie, samoderzhavie, narodnost'* (Orthodoxy, Autocracy and Nationality), Minsk, 1997, p. 103.

Истински православни самодржац је неспутан олигархијским или демократским институцијама, али је везан Законом Божијим и послушан је син Царства Божијег на земљи, Цркве.

Постављају се питања: Шта ако не постоји аутократа којег је Бог поставио? Како да се односимо према деспотским или демократским режимима? Да ли је дозвољено покоравати се владару који се не клања истинитом Богу?

У Старом Завету губитак аутократије и њено замењивање страном деспотском влашћу био је знак гнева Божијег. Класичан пример је било вавилонско ропство. Међутим, Божја крајња намера у подвргавању свог народа страниј власти увек је била позитивна – да привуче људе назад к себи кроз патњу и покајање. Знак опроштења Божијег гнева и манифестације Његове милости и праштања је Његов повратак истинске, аутократске владавине, као када су се Јевреји вратили из Вавилона у Јерусалим под Зоровавељем.

Могуће је да народ Божији са добром савешћу служи страном деспоту – као што је Јосиф служио фараону, а Данило – Дарију. Заиста, можда би било грешно бунити се против такве владавине. Пророк Јеремија је рекао народу да се покорава вавилонском краљу. Али краљ Седекија се побунио против Набукодосора – и сходно томе патио. У првом веку постојала је јеврејска секта под називом Есени који нису користили новац са ликом Цезара и нису признавали ниједног владара осим самог Бога.⁵¹⁹ Христос је одбацио ову позицију у својим чувеним речима о давању цару онога што је царско (новац, војна служба) и Богу онога што је Божије. И Црква је потврдила да је „свака власт од Бога” (Римљанима 13,1).

Међутим, реч „ауторитет” овде се не односи на владаре који приморавају Божји народ да обожава лажне богове – или да нема бога. Ако то ураде, онда отпор – у сваком случају пасивне врсте – постаје обавезан, као када је Троје Свете деце одбило да се поклони Набукодосоровом златном идолу. А у одређеним околностима чак и оружана побуна може бити благословена од Бога, као када су се Макабејци побунили против Антиоха Епифана, или када се велики кнез Дмитрије Московски побунио против Монгола са благословом Светог Сергија, или када се побунио цар Лазар српски против Турака.

Чак и ако је владар првобитно био прави аутократа, ако се касније окрене против Бога, постајући деспот, мора му се пружити отпор. Тако се пророк Илија побунио против Ахава и Језавеље, а пророк Јелисеј је помазао Јехуа за краља уместо њих. Слично, у хришћанско време, хришћански народ се побунио против

⁵¹⁹ Josephus Flavius, *Jewish Antiquities*, 18, 23; St. Hippolytus of Rome, *Philosophoumen*, 18-28.

Јулијана Отпадника, шпанског принца Светог Херменегилда против његовог оца аријанца, а енглески православци су се побунили против католичког краља Вилијама I. Свети Филип Московски је критиковао Ивана Грозног (иако је то учинио, он није благословио оружану револуцију против њега).

Хришћански народ може да преживи под неаутократским системима власти, али не може напредовати. Тако епископ Дионисије (Алферов) пише: „Црква може да живи неко време чак и у условима гоњења, као што умирући човек може да остане међу живима одређено време. Али као што овај жели избављење од своје болести, тако је Црква одувек желела такву ситуацију у којој ће бити стада, а не појединци, спашених, а то се може постићи само ако је ограђена силом 'онога који обуздава'⁵²⁰ – то јест православне аутократије.

Аутократа се разликује од апсолутистичког деспота на два начина. Прво, пошто је одређен од Бога и будући да Му се повиновао, он никада себи неће приписати божанске почести; а деспот или заповеда да га обожавају као бога, или се, као Иван Грозни, понаша као да је Бог одбацујући сваку критику његових поступака заснованих на закону Божијем. Друго, аутократа ће увек поштовати свештенство и уступаће му ауторитет у сфери богослужења и духовног живота, док ће деспот настојати да свештенство потчини себи, понекад чак и тако што ће себе поставити за првосвештеника.

Иако однос између аутократије и свештенства није јасно дефинисан у Старом завету, ембрион хришћанске симфоније моћи већ се може видети у односима између Мојсија и Арона, Давида и Авијатара и Зоровавеља и Исуса Навина. А задирање аутократе у свештеничке прерогативе већ је строго кажњиво, као када је краљ Саул уклоњен са краљевске власти јер је преузео на себе да приноси жртве, а цар Озија је био погођен губом. Хасмонејска незаконита комбинација улога краља и првосвештеника у једном човеку је коначно довела до краја израелитске аутократије.

Аутократа може да греши у било којем од два правца: или тако што ће постати деспот по блискоисточном паганском моделу, или тако што ће постати демократа по класичном грчком моделу. Јер, с једне стране, истински аутократска власт није самовољна, већ подређена вишој сили, сили Божијој – како каже митрополит московски Филарет, цар „слободно ограничава своју неограничену аутократију вољом Цара Небеског”. А с друге стране, нити произилази из народа, нити га народ може законито укинути.

⁵²⁰ Hieromonk Dionysius, Priest Timothy Alferov, *O Tserkvi, Pravoslavnom Tsarstve i Poslednem Vremeni* (On the Church, the Orthodox Kingdom and the Last Time), Moscow, 1998, pp. 61-62.

У периоду византијске аутократије и средњег века главно искушење је био деспотизам. Он је имао два облика: „цезаропапизам” на Истоку и „папоцезаризам” на Западу. „Цезаропапизам” означава упад власти државе у царство Цркве, а „папоцезаризам” – упад моћи Цркве у област државе. А у папизму видимо потпуну доминацију и контролу државе од стране Цркве, кроз трансформацију првојерарха Цркве, римског папе, у секуларног деспота.

Искушење цезаропапизма дефинисао је један од најбољих византијских царева, Константин VII (Порфирогенит), на следећи начин: „Ако цар заборави страх Божији, неминовно ће пасти у грех и бити промењен у деспота, неће бити способан да се држи обичаја утврђених од Отаца, и сплеткама ђаволским учиниће оно што је недостојно и противно заповестима Божијим. Постаће мрзак народу, Сенату и Цркви, постаће недостојан да се назове хришћанином, биће лишен свог положаја, биће подвргнут анатема и, коначно, биће убијен као 'заједнички непријатељ' свих Римљана, и 'оних који заповедају' и 'оних који се поковавају’”.⁵²¹

Искушење папоцезаризма дефинисано је безбројним декретима средњовековних папа, од Николаса I и Гргура VII до Инокентија III и Бонифација VIII. Уместо ситуације у којој се цар назива богом, папа је себе назвао, ако не богом, онда непогрешивим „Христовим намесником” са универзалном јурисдикцијом над свим бискупима и свим краљевима. Цезаропапизам и папоцезаризам су дакле у суштини две стране једног деспотског новчића.

Тенденција ка папоцезаризму је заустављена, барем привремено, за време папе Гргура I („Великог”, како је на Западу познат, „Двојеслова” како је познат на Истоку). Иако староримски аристократа, био је и лојалан поданик Источног царства. Он је веровао у првенство, али не и универзални суверенитет, „апостолске столице”; он никада није покушао да поништи права Помесних Цркава, а још мање да прогласи непогрешиво поглаварство над свима. Заиста, својим жестоким одбијањем (по узору на свог претходника Пелагија II) да прихвати титулу „васељенског бискупа”, коју је цар Маврикије први понудио Светом Јовану Постнику, патријарху цариградском, Свети Гргур је пружио непроцењиву поуку свим следећим папама о границама њихове моћи и јурисдикције. Јер он је Светог Јована оптужио за гордост и писао му да је прихватањем ове титуле „обдарен благодаћу која је свима [бискупима] заједничка”. Он га је подсетио да је Четврти васељенски сабор понудио римском папи титулу „васељенског” у почаст Светом Петру, али да то нико од папа није

⁵²¹ Emperor Constantine VII, *On the Government of the Empire*.

прихватио, „да не бисмо, узимајући посебну дистинкцију у достојанству епископата, одбили сву браћу.”⁵²²

Православље представља халкидонско јединство-у-различитости Цркве и државе, свештенства и царства. Ово јединство-у-различитости је цар Јустинијан Велики назвао „симфонијом моћи” (consonantia на оригиналном латинском). Порекло обе силе, према Јустинијановој дефиницији, јесте сам Бог; и пошто Бог никада није аутор забуне, две силе, као Божанска и људска природа самог Христа, су непомешане, али неподељене под Личношћу Једног Цара над царевима и Првосвештеника, Господа Исуса Христа; јер, како је то дефинисао Седми васељенски сабор: „Свештеник је освећење и јачање царске власти, док је царска моћ снага и чврстина свештенства”.

Евентуалном паду Византије претходило је постепено пропадање овог симфонијског принципа црквено-државних односа, што је учинило њено освајање 1453. од стране апсолутистичких принципа римокатолицизма и ислама лакшим – заиста, неизбежним.

Пропадање симфонијског принципа почело је већ од аријанских царева половином 4. века, оживело са монотелитским и иконокластичким царевима у 7, 8. и 9. веку, и постало је чврсто укореењено код цара Анђела пре првог пада Цариграда 1204. године. Ако ништа друго, „православни” апсолутизам Анђела, који су подржавали канонисти као што је Валсамон, показао се опаснијим искушењем од јеретичког апсолутизма аријанаца и иконобораца. У сваком случају, својим оживљавањем у још јачем облику под каснијим Палеологом, Византија је била осуђена на пропаст.

Коначни пад Цариграда 1453. године проузрокован је уз помоћ три апсолутизма: унутрашњег, цезаропапистичког апсолутизма последњих царева Палеолога, и спољашњег апсолутизмима Латина и Турака. И папизам и ислам, по угледу на апсолутистичке паганске империје, тежили су да споје Цркву и Државу, религију и политику, краљевство и свештенство, у једну институцију или делатност, за разлику од дуалности двеју сфера које је норма у православљу. И једно и друго би се стога могло назвати екклесиолошким аналозима монофизитско-монотелитске групе јереси у христологији; и, можда не случајно, почеци папистичких и исламистичких јереси поклапају се са почецима монофизитске и монотелитске јереси.

На Западу, последње православне аутократије Енглеске и Немачке из 10. века пале су на „папоцезаристичку” верзију апсолутистичке јереси, папизма, крајем 11. века. Али на Западу, за разлику од Истока, идеал православне

⁵²² Abbe Vladimir Guettée, *The Papacy*, New York, 1866, pp. 208, 211.

аутократије није опстао у срцима људи. Овде није умрла само хришћанска државност, већ су и дух, хришћанска вера и Црква, радикално покварени. Дакле, на Западу, за разлику од Истока, није се могло доћи до преношења идеала на друго тло, до *renovatio imperii*, до Трећег Рима који би наследио Први и Други Рим...

Било је покушаја претварања да је стари идеал још увек жив и здрав. „Свето римско царство” Хоенштауфенових (а касније и Хабзбурговаца) тврдило је да је наставак Римског и Константиновог царства. Али није могла да се створи „симфонија моћи” између Римске цркве и Царства, када је једна од Цркава тврдила да има моћ државе која повремено води прави рат против сопственог Царства! Заиста, непрекидни ратови између „Светог римског папства” и „Светог римског царства” у каснијем средњем веку не могу се поредити са сукобима између Цркве и државе у Византији, јер то у ствари нису били ратови између Цркве и Државе, већ између државе и државе. Јер од када је папа Лав IX јахао на коњу у битку против Нормана 1053. године, сама разлика између Цркве и Државе, између оностраног духа хришћанског друштва и његовог овоземаљског тела, била је замагљена у западном уму...

Хајде да прецизније дефинишемо верско-политичку јерес апсолутизма. Л. А. Тихомиров пише: „Апсолутизам... означава моћ која ничим није створена, која не зависи ни од чега осим од себе саме и која није квалификована ничим осим њоме. Као тенденција, апсолутизам се заправо може појавити под било којим принципом моћи, али само кроз неспоразум или злоупотребу. Али по свом духу, својој природи, апсолутизам је карактеристичан само за демократију, јер воља народа, ничим осим њоме квалификована, ствара апсолутну власт, тако да ако се народ споји са државом, моћ ове друге постаје апсолутна.”⁵²³

„Апсолутизам је карактеристичан за демократију”?! Ово је врхунац парадокса модерног западног (и класичног грчког) ума, за који су апсолутизам и демократија поларне супротности, а за који се идеал државности (чак и хришћанске државности) мора састојати у потпуном искорењивању апсолутизма и што је могуће потпунијем искорењивању апсолутизма и што озбиљнијој инсталацији демократије. Па ипак, парадокс је истинит, као што ћемо показати.

Апсолутистички деспот, био он цар или краљ, папа или патријарх, или „воља народа”, верује да је сва власт на земљи дата само њему. У паганско доба, такво веровање би се изражавало у идеји да је владар био и бог. У хришћанско

⁵²³ Tikhomirov, *Monarkhicheskaia Gosudarstvennost'* (Monarchical Statehood), Buenos Aires, St. Petersburg, 1992, p. 92.

време такво отворено самообожаване више није било сврсисходно, па се уместо тога често употребљавала фраза „Христов намесник” или „посланик Божији”. У теорији, таква титула је компатибилна са извесним самоограничењем, утолико што је намесник или посланик Божији дужан да своју вољу подреди вољи Божијој; а неки владари су успели управо у томе, постајући свец и „равноапостолни” у том процесу. Али ако се владар одвоји од независног свештенства и буде виђен као највиши тумач воље Божије, пут је отворен самовољи и тиранији у огромним размерама, што је управо оно што видимо код апсолутистичких владара кроз историју, било паганских или хришћанских, религиозних, световних или атеистичких.

Међутим, самовоља и тиранија једне необуздане воље неизбежно изазива, пре или касније, појаву других хтења одлучних да је обуздају или потпуно униште. Ово је, пак, неизбежно праћено процесом разоткривања или десакрализације краљевства: пошто је ауторитет владара ограђен ореолом божанства, први задатак реформатора или револуционара је да скину ову ауру, да се владар открије као обичан човек. Тада ће настојати или да поставе некога од себе на место бившег владара, дајући му исту ауру божанства какву је имао, или ће изнети општу теорију о светости, ако не свих људи појединачно, онда неког колективног ентитета.

Али ово је знак Божјег гнева. Јер „због преступа земље многи су њени кнезови” (Приче Соломунове 28,2). Средњовековна западна историја се развијала управо у овом правцу: прво у борби између папа и „светих римских царева” за апсолутну власт, а затим у настанку концепта обичног или сваког човека у доктринама природног права, саборности и демократизма. Други, демократски пут би изгледао радикално другачији од првог, апсолутистичког, утолико што потпуно укида идеју светих личности. Али у ствари, она једноставно даје свим људима исти апсолутизам и светост као што се раније приписивало папи или цару. Тако стари лични богови папе или цара уступају место новом колективном богу народа у складу са често цитираном, али потпуно погрешном изреком: *vox populi – vox Dei*. Јер, као што је ђакон Алкуин из Јорка рекао цару Карлу Великом: „Народ треба водити, а не следити, као што је Бог одредио... Они који говоре: 'Глас народа је глас Божји', не треба слушати да, јер је непослушност руље увек близу лудила.”⁵²⁴ Пошто краљеви морају да воде, народ их не може збацити. Јер, као што је енглески опат Аелфрик из 10. века написао: „Нико не може себе прогласити краљем, јер људи имају могућност да изаберу за краља онога ко им одговара; али након тога је посвећен као краљ, он

⁵²⁴ Alcuin of York, *Letter to Charlemagne*, M.G.H. 4, letter 132.

има власт над народом, и они не смеју да отресу његов јарам са својих врата.”⁵²⁵

И тако је апсолутизам карактеристичан за демократију утолико што је демос апсолутна власт, ослобођена било каквог ограничења на небу или на земљи. У демократији воља народа је коначни арбитар. Њу не може прегласати или поништити ниједан човек или никаква група људи. Пред њом ни воља (апсолутистичког или уставног) монарха, ни декрети Цркве, ни вековна људска традиција, ни вечни ни непроменљиви закон Бога, не може победити.

Одлуке народа су у највећој мери произвољне: оно што је једног дана исправно у очима народа биће погрешно следећег. Али доследност се не тражи од непогрешивих људи, као што се не тражи од непогрешивих папа. Јер демократија се заснива на хераклитском принципу да се све мења, па и сам демос. Као такав, не мора да се оправдава на основу било каквих непроменљивих критеријума истине или лажи, исправног или погрешног. Његова воља је истина и правда, и ако се његова воља промени, онда се истина и правда морају променити са њом...

Чувена толеранција или слобода вероисповести у демократским државама је само привидна. Тачније, може бити стварна само неко време, док држава не разради своју владајућу идеологију и доследно је примењује. Јер, како пише Л. А. Тихомиров, „ако се држава, као закон и моћ, удаљи од везе са одређеним исповедањем, односно од утицаја верске конфесије на сопствену верску политику, она постаје заједнички судија свих конфесија и подвргава себи религију. О свим односима између различитих вероисповести и правима свих њих, очигледно, мора одлучивати држава која је постављена ван њих, а она се руководи искључиво сопственим идејама о правди и добру државе и друштва. У овој ситуацији очигледно има потпуно право и могућност да спроводи репресију кад год су, по мишљењу државе, интереси конфесије у супротности са грађанским и политичким интересима.”⁵²⁶

На много начина, колективни апсолутизам демократије је апсолутнији и деструктивнији апсолутизам од личних апсолутизама папа и царева. Иако су се многи апсолутистички владари појавили и на Истоку и на Западу у средњем веку, фундаменталне промене у друштву су се споро појављивале. Шта год да су апсолутистички владари мислили или говорили о сопственој неспутаној моћи, у пракси су се у већини сфера придржавали традиције, јер су знали да

⁵²⁵ Aelfric, *Catholic Homily on Palm Sunday*.

⁵²⁶ Tikhomirov, *Religiozno-philosophskie osnovy istorii* (The Religio-Philosophical Foundations of History), Moscow, 1997, p. 269.

народне масе верују у вишу истину у одбрани од које су многи од њих били спремни да погину. Отуда неуспех већине апсолутистичких владара да успоставе чврсту традицију апсолутизма: Јулијана Отпадника заменио је Јовијан Побожни, јеретика папу Николаса I православни папа Јован VIII, унијата Михаила Палеолога правоверни Андроник II, безбожног Исидора Кијевског праведни Јона Московски. Чак је и трајнији апсолутизам папа након раскола био огорчено оспораван вековима, и временом је постајао слабији, што је довело до протестантске револуције.

Али тријумф демократије у модерном периоду пратила је најрадикалнија и све убрзанија промена: демос који је збацио монархију у енглеској револуцији, чак и демос који је добио опште право гласа почетком 20. века, не би признао, и сасвим сигурно не би одобрио оно што је демос створио у Енглеској 21. века. Тако је демос из 1950-их у Енглеској сматрао хомосексуалност злочином и слали су хомосексуалце у затвор, док је само неколико година касније хомосексуалност сматрана достојном „параде поноса”. А сада, супротно биолошкој чињеници, демос сматра да се мушкарац, ако он то пожели, може сматрати женом.

У закључак, традиционална државна доктрина, или „теологија политике”, православних народа и владара од Константина Великог у 4. веку до цара Николаја II у 20. веку била је монархистичка и нелиберална како би западњаци разумели „либерализам”. Односно, није видела православне владаре као везане или ограничене уставним проверама и равнотежама, као што су парламенти и судства које постављају парламенти. Једина провера владара – али то је била веома значајна провера – била је Православна Црква и њена догматска и морална традиција. Наравно, ово је претпостављало да је владар заиста православан и да не дугује оданост ниједној неправославној сили или систему вредности. Тај услов се више није испуњавао после 1917. године у Русији и после 1945. године на православном Балкану. Владимир Путин тврди да је оживео традицију православне државности. Велико је питање – за православне хришћане, сигурно најважније од свега – да ли је то заиста учинио...

15/28. јули 2024.

Свети Владимир, Крститељ Русије.

ЛИТЕРАТУРА

- Aaron P. Johnson, Eusebius, London: Tauris, 2014.
Abbe Vladimir Guettée, The Papacy, New York, 1866.
Aelfric, Catholic Homily on Palm Sunday.
Alcuin of York, Letter to Charlemagne, M.G.H. 4, letter 132.
Emperor Constantine VII, On the Government of the Empire.
Eusebius, Oration in Honour of Constantine.
Hieromonk Dionysius, Priest Timothy Alferov, O Tserkvi, Pravoslavnom Tsarstve i Poslednem Vremeni (On the Church, the Orthodox Kingdom and the Last Time), Moscow, 1998.
Josephus Flavius, Jewish Antiquities, 18, 23.
Khomiakov, Pravoslavie, samoderzhavie, narodnost' (Orthodoxy, Autocracy and Nationality), Minsk, 1997.
Lewis, "Equality", The Spectator, CLXXI (27 August, 1943), p. 192; The Business of Heaven, London: Collins, 1984.
St. Gregory, Sermon 29, 2. Cf. Sermon 3, 2.
St. John Chrysostom, Homily 34 on I Corinthians, 7.
St. Hippolytus of Rome, Philosophoumen, 18-28.
Tikhomirov, Monarkhicheskaia Gosudarstvennost' (Monarchical Statehood), Buenos Aires, St. Petersburg, 1992.
Tikhomirov, Religiozno-philosophskie osnovy istorii (The Religio-Philosophical Foundations of History), Moscow, 1997.
Trostnikov, "The Role and Place of the Baptism of Rus' in the European Spiritual Process of the Second Millenium of Christian History", Orthodox Life, vol. 39, No 3, May-June, 1989.
Razgovory Pushkina (The Conversations of Pushkin), Moscow, 1926.

Vladimir Moss

Doctor of Psychology
Woking, United Kingdom

LIBERAL DEMOCRACY VERSUS ORTHODOX AUTOCRACY
In the light of international integrations

It is commonly believed that the most basic struggle in contemporary geopolitics is that between the liberal democracies of the West and the illiberal autocracies of the

East. The nature of Western liberal democracy is well-known: the Eastern illiberal autocracies are less well-known. This is largely because, we believe, the necessary distinctions between them are rarely made. It is wrongly assumed that the Marxist Leninism of China, the Shiite Islamism of Iran and the nationalist Orthodoxy of Russia are essentially the same in that they are all illiberal and autocratic. We believe that this is a mistake, and in this talk we propose to try and introduce some necessary clarity by expounding Orthodoxy's understanding of its own brand of politics by contrast with that of Western liberal democracy.

Keywords: liberalism, democracy, orthodoxy, international integrations, nationalism.